

Драган Г. Каран

Православни богословски факултет Универзитета у Београду

Инфантилност у животу Цркве

Ајсџиракџи: Главни циљ рада јесте да прикаже опасност инфантилног мишљења по црквени живот. Метод који се користи у раду јесте приказ процеса когнитивног сазревања човека према психологији Пијажеа. Сазревање човекове личности уско је упечатљиво у текстовима Светог писма и Светих отаца Цркве. Развој мишљења и говора представља један сегмент људског узрастања, што јасно примећује и Апостол Павле. Пијаже поставља темељ модерној психологији у проучавању когнитивног развоја човека. Психологија интелигенције Пијажеа постаје модел посматрања човека и ступњева кроз које човек постепено сазрева од дечјег до зрелог мишљења и говора. Истиче се чињеница да хришћански живот захтева стални напор сазревања целовите личности па самим ти и когнитивних способности. Посебно се наглашава опасност од сваког вида регресије, а која је последица модерног начина живота и неспособности човека да се одазове модерним изазовима. Регресија у мишљењу праћена је целокупном регресијом — моралном, што се показује на примеру аријанизма у историји Цркве.

Кључне речи: инфантилност, мишљење, говор, духовни живот, сензо-моторно мишљење, логичко мишљење, формално-оперативно мишљење, смисао живота

Увод

Један од појмова који се често спомињу у Светој писму Новог Завјета јесте *геџи*¹. Честа употреба речи *геџи* има више значења. На неким местима односи се на самога Господа Исуса Христа, који је и сам био дете и живео период детињства². Такође, наводе се примери опхођења самога Христа према деци, као и према детињству: „пустите дјецу нека долазе мени, и не браните им; јер таквих је Царство Божије“ (Мк. 10, 15); или: „и дозвола Исус дјете, и постави их међу њих, и рече: Заиста вам кажем, ако се не обратите и не будете као дјеца, нећете ући у Царство небеско. Који се, дакле, понизи као дјете ово, онај је највећи у Царству небеском. И који прими једно такво дијете у име моје, мене прима“ (Мт. 18, 2-5). Са друге, пак, стране, појам дјета употребљава и апостол Павле у супротном значењу, говорећи: „Браћо, не будите дјеца умом, него злоћом дјетињите, а умом будите савршени“ (1. Кор. 14, 20). Такође, апостол Павле указује на разлику између детињег понашања и зрелог човека: „Кад

¹ Реч *геџи* се у новозаветним списима употребљава укупно 66 пута, према резултатима добијеним из базе података TLG (Thesaurus Linguae Graecae), а сходно основи то παιδιον.

² Мт. 2, 9-15: „И ушавши у кућу видјеше дијете са Маријом матером његовом, и падоше и поклонилише му се, па отворише ризнице своје принесосе му дарове: злато, тамјан и смирну. И примивши у сну заповјест да се не враћају Ироду, другим путем отидоше у земљу своју. А кад они отидоше, а то анђеоло Господњи јави се Јосифу у сну и рече: Устани, узми дијете и матер његову, па бежи у Египат, и буди онамо док ти не кажем јер ће Ирод тражити дијете да га погуби. И он уставши, узе дијете и матер његову ноћу и отиде у Египат“.

бејаш дијете, као дијете говорних, као дијете размишљах; а кад сам постао човјек одбацио сам све што је дјетињаство“ (1. Кор. 13, 11). Човек одрастајући треба да превазилази детињство, те тако да постаје зрела личност, која је способна за један жив, целовит и динамички однос са Богом и ближњима, који за крајњи има сотириолошки циљ. Крајњи смисао живота хришћанина, за великог апостола народа Павла, јасан је и недвосмислен — „узрастање у меру раста Христовог“: „Док не достигнемо сви у јединство вјере и познања Сина Божијега, у човјека савршена, у мјеру раста пуноће Христове“ (Еф. 4, 13)³; што се у крајњем циљу огледа: „А живим — не више ја, него живи у мени Христос“ (Гал. 2, 20).

Процес душевног сазревања

Црква детињство доживљава као један период који је благословен, али само док је човек и биолошки дете. Физичко сазревање и превазилажење дечјег узраста захтева и једну душевну — духовну зрелост; другим речима, физички раст и развој требало би да буду праћени и менталним одрастањем. Јасно је да стање детињства има и позитивне особине, које човек треба непрестано да чува и остварује у животу, док ментални — когнитивни степен зрелости детета у одраслом добу има и негативну димензију, ако се не превазилази у каснијем животу⁴. Шта је то што човек одрастањем треба да одбације од детињства, а шта то што треба да очувава и развија — једно је од кључних питања. Свети Јован Хризостом, тумачећи речи апостола Павла, наглашава смиреност, дечју пријемчивост и поверење, које човек треба кроз живот да изграђује према Богу, користећи пример односа детета према мајци⁵. Емоционална структура детињства постаје образац у хришћанском животу, док дечји начин мишљења и говора треба да се превазиђу⁶. Шта је то дечје мишљење и говор и како Оци Цркве тумаче овакав став Апостола Павла? Св. Јован Златоусти прави јасну разлику између инфантилног периода одојчета и детета, сматрајући да апостол Павле говори о периоду одојчета. Занимљиво је и вредно посебне пажње оно што учача јерарх константинопољски када тумачи апостола Павла, правећи разлику између начина мишљења и знања детета — одојчета и одраслог човека. Према њему, знање детета поистовећује се са тренутним, садашњим знањем, док знање зрелог човека поистовећује се са знањем будућих ствари⁷. Свети

³ Упореди Гал. 4, 18–19: „А добро је ревновати свагда у добру, и не само кад сам ја код вас. Дјечице моја, коју опет с муком рађам, докле се Христос не уобличи у вама“.

⁴ Упореди Julija Beli-Ganc, „Kantov odgovor“, *Arhe* (2004), 1, 2, стр. 192, „Glavnog krivca za nedostatak pr-osvećenosti Kant pronalazi u prvom redu u poveku kao pojedinca, kao individui. Odrastao, i prema tome prirodno, fizički punoletan čovek, sam je kriv za vlastitu infantilnost, nezrelost i kognitivnu maloletnost, jer, iako poseduje um kao predispoziciju, dakle, nije stvarno maloletan niti pati od neke duševne bolesti, on ga ipak ne koristi, ne misli svojom glavom, nego nekritički ponavlja mišljenja i stavove drugih“ странице чланка (191–196).

⁵ Св. Јован Златоусти, *Беседа на џсалме*, слово 130, PG 55, 378C–379A: „*Εάν μη στραφήτε, και γένησθε ως τὰ παιδία, οὐ μη εισέλθητε εις την βασιλειαν των ουρανων*. Тогаутин, φησιν, έκτησάμην ταπεινοφροσύνην, ως τὸ ὑπομάζιον παιδίου. ὡς περ γὰρ ἐκεῖνο ἔχεται τῆς μητρὸς, τεταπεινῶται, ἀλαζονείας ἀπάσης ἐστὶ καθαρὸν, ἀφελεία συζῆ και ἀπλότητι· οὕτω και ἐγὼ πρὸς τὸν Θεὸν ἤμην, ἐχόμενος αὐτοῦ διηνεκῶς. Οὐχ ἀπλῶς δὲ τοῦ ἀπογευλακτισομένου ἐμνήσθη, ἀλλὰ τὴν θλίψιν θέλων παραστήσαι, τὴν στενοχωρίαν, τὴν ὀδύνην, τὸ μέγεθος τῶν κακῶν. Καθάπερ οὖν τὸ παι διον ἄρτι τοῦ μαστοῦ ἀποσπασθὲν, οὐδὲ οὕτως ἀφ ἰστάται τῆς μητρὸς, ἀλλ’ ὀδυνώμενον, θρηνοῦν, δυσ χεραῖνον, ἄλῆον, κλαυθμυρίζομενον, ὁμῶς ἔχεται τῆς τεκούσης, και οὐκ ἂν ἀποσταίη· οὕτω και γὰρ, φησι, και ἐν θλίψει, και ἐν στενοχωρίᾳ, και ἐν πολλαῖς ὦν συμφοραῖς, εἰχόμεν τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ μη οὕτως ἤμην, ἀνταποδοθεῖν, φησιν, ἐπὶ τὴν ψυχὴν μου, τουτέστι, δικὴν δοίην τὴν ἐσχάτην. Ἐλπισάτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸν Κύριον, ἀπὸ τοῦ νῦν και ἕως τοῦ αἰῶνος“.

⁶ Кад бејаш дијете, као дијете говорних, као дијете размишљах; а кад сам постао човјек одбацио сам све што је дјетињаство“ (1. Кор. 14, 11)

⁷ Св. Јован Златоусти, *Прошвиш Аномејаца*, беседа I, гл. 3, превод Дражен Периф, *О нейојмљивости и јединосушности Божијој*, изд. Епархија захумско-херцеговачка и приморска, Требиње 2995, стр. 22: „на-

Григорије Ниски, када говори о развоју разума човека, прави разлику између два вида дејства ума; пријемног надражаја и способности деловања ка спољашњости. Чула човека имају првенствену улогу за комуникацију човека са спољашњим светом. Тако очи служе да би човек опажао спољашњи свет и повезивао објективно са субјективним⁸. Дејство ума у односу на подражаје спољашњег света св. Григорије Ниски описује као град у који улазе многи људи и сваки иде на своје место. Тако и ум „изучавајући сваког од оних што улазе и доносећи суд о њему, додељује му место какво му одговара у знању“⁹. Свети Атанасије Велики јасно приказује умне функције човека у контексту познања Бога, где чулна осећања представљају почетак богопознања, „иако тело има очи да би посматрало творевину и да би, кроз њено свескладно устројство, познала свог Творца; иако има слух да би чуло божанске речи и Божје законе; иако има руке да би њима остварила што је потребно и да би их пружала на молитву Богу — душа ипак, удаљивши се од посматрања добра и од кретања међу њима, доспела је у заблуду и креће се ка ономе што је добру супротно“¹⁰. За Свете оце Цркве човеково усмеравање на субјективност и окретање од спољашњости представљају темељ греха, па самим тим и основу почетка болести когнитивних способности човека.

Посматрајући овакав став из перспективе модерне психологије, а посебно из перспективе учења Пијажеа¹¹, лако се може уочити сличност између светотачке мисли и мисли Пијажеа. Према Пијажеу, постоје три ступња развоја мисаоних процеса: од конкретно оперативног, преко логичког, до апстрактног мишљења.

Овим питањима код нас на пољу психологије није се бавило много стручњака, а у оквирима Цркве и богословља могло би их се набројати на прсте једне руке.

вешћу један пример који може да нам предочи — који део знања поседујемо. Колика је разлика између будућег знања, знања које ће нам се дати и знања које сад поседујемо? Онолика колика је разлика између одраслог мушкарца и детета које још сиса — толико је узвишеније будуће знање у односу на садашње. А да је ово истина, и да је ово знање толико више од овога, опет ће нам рећи сам (Апостол) Павле, јер он рекавши „делимично знамо“ жели да нам каже колики део имамо, као и да сад познајемо мањи део додаје и: „кад бежах мало дете говорих, као мало дете мишљах, као мало дете размишљах, а сад кад постадох човек одбацио сам што је детињасто“ (1. Кор. 13, 11), упоређујући садашње знање са навикама малог детета, а будуће са навикама зрелог човека. Није рекао „кад сам био дечак“, зато што се и дванаестогодишњак назива дечаком, него „кад сам био мало дете“ указујући нам на одојче које се још храни мајчином млеком и сиса. А да св. Писмо такво дете назива малим детом, послушај псалам који каже: „Госпode, Госпode наш, како је дивно име Твоје по свој земљи! Јер се уздиже величанственост Твоја изнад небеса, из уста деце и одојчади узнио си (Себи) хвалу (Псал. 8, 2–3). Видиш да се свугде малим дететом назива оно које сиса“ текст оригинала на грчком језику PG 48, 703–703.

⁸ Св. Григорије Ниски, *О стварању човека*, гл. 10, превод текста Антонина Пантелић, *Госпode, ко је човек да ја се ојомињеш, љавославна антиројологија и њајна личностии*, изд. Православна мисионарска школа при храму Св. Александра Невског, Београд 2003, стр. 20: „Дејство (енергија) тог органа је двојак: једно се састоји у стварању гласа, а друго у примању (опажању) мисли које долазе споља“ грчки оригинал текста PG 44, 152В.

⁹ Св. Григорије Ниски, *О стварању човека*, гл. 10, превод текста Антонина Пантелић, *Госпode, ко је човек да ја се ојомињеш, љавославна антиројологија и њајна личностии*, изд. Православна мисионарска школа при храму Св. Александра Невског, Београд 2003, стр. 21: „Ум пак, изучавајући свакога од њих, од оних што улазе и доносећи суд о њему додељује му место какво му доликује у знању“, грчки оригинал текста PG 44, 152D.

¹⁰ Св. Атанасије Велики, „Противу идола“ гл. 4, *Противу идола, о очовечену Боја Лојоса*, превод С. Јакшић, изд. Беседа, Нови Сад 2003, стр. 30. Критичко издање текста, М. Αθανάσιου, *Τὸ ἔν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας κατὰ Ἑλλήνων Κατὰ Ἑλλήνων*, ἐκδ. Thomson, R.W., *Athanasius. Contra gentes and de incarnatione*, ἐκδ. οἰκ Clarendon Press, Oxford, 1971 стр. 12.

¹¹ О значају и експерименталној потврђености више видети у раду Ivan Ivić, „Учење и развој“, *Когнитивни развој детета*, изд. Savez društva psihologa RS, Београд, стр. 92: „Ženevska škola (Pijaže, Inhelder i mnogobrojni saradnici iz Ženeve, a takođe pristalice širom sveta) je istorijski starija. Sistem učenja Ženevske škole o intelektualnom razvoju deteta i učenju je veoma razrađen i strukturiran i eksperimentalno proveren u mnogim zemljama. (То је уопште један од најдовршенијих теоријских система у експерименталној психологији). Она је била присутна i на многим ранијим међународним психолошким конгресима i veoma је добро позната“.

Зато вреди нагласити да су се питањем инфантлности, дечјег степена зрелости у верском животу посебно бавили проф. академик Владета Јеротић¹² и проф. др Светомир Бојанин¹³.

Оци Цркве као темељ у разумевању истина вере постављају принцип трансцендентности Бога; као основу за сваки даљи говор о Богу, Цркви и животу у Цркви. Бог, по своје бићу, како каже св. Јован Дамаскин: „неизрециво је, дакле, и несхватљиво (необухватно умом) оно што је божанско“¹⁴. Оно што човек може да поима о Богу јесте оно што сам Бог о себи открива човеку, тј. човек има искуство начина постојања Бога само у мери заједничарења са Богом. Бог за човека јавља и открива о себи оно што хоће и човек кроз та јављања може да формира своје познање Божјих енергија (начина опхођења), што није и знање шта је Бог. Кроз чин стварања Бог се пројављује као творац. Кроз домострој спасења света спознајемо љубав Божју, милост Божју, праведност Божју, мудрост Божју, човекољубље Божје. Професор Светомир Бојанин примећује да сва ова искуства која се везују за Божје откривење „дете има као непосредна искуства властитог живота“¹⁵. Човек током живота асимилира догађаје и лична искуства, која потом адаптира кроз акомодацију, како би их учинио пријемчивим.

Спознајне способности човека почињу са *сензомоторним превербалним* периодом, који траје, према Пијажеу, првих 18 месеци детињства. Овај период Пијаже описује: „током овог стадијума развија се практично сазнање које служи за касније репрезентационо сазнање“¹⁶. Превербални сензомоторни период сачињен је од четири стадијума сазревања човека и то: стадијум инстинктивног понашања, стадијум првих моторних навика, стадијум рекогнитивне и генерализујуће асимилације и појаве акомодације и стадијум координације секундарних схема¹⁷. Посебно значајан период у развоју интелигенције човека је стадијум интелигенције прекоцептуалног мишљења, односно, *стадијум симболичког мишљења*. Основна карактеристика овога периода је развијање разлике између симбола и знакова, са једне стране; и индикације као сигнала, са друге. Пијаже за овај период истиче: „не само свако мишљење, већ и свака сазнајна и моторна акција, од перцепције и навике до концептуалног и рефлексног мишљења састоји се у повезивању значења, а свако значење претпоставља један однос између ознаке и означене реалности“¹⁸. Развој симбола за Пијажеа јесте један субјективни процес у детету, где дете успева да изврши диференцијацију од објекта, да доживљава субјективно и у субјективној димензи-

¹² Види Владета Јеротић, *Хришћанство и психолошки проблеми човека*, изд. Богословски факултет Српске Православне Цркве, Београд, 1997, стр. 45–63.

¹³ Видети, Светомир Бојанин, *Гордијев чвор младости*, изд. Манастир Ковиљ, Братство светог Симеона Мироточивог, Врњци — Ковиљ 2009, стр. 147–160. Светомир Бојанин, *Тајна школе*, изд. Одбор за верску наставу Архиепископије београдско-карловачке, Београд 2011, стр. 89–119. Светомир Бојанин, *Неуропсихологија развојног доба и општи редукативни метод*, изд. Zavod za udzbenike i nastavna sredstva, Beograd 1985, стр. 109–148.

¹⁴ Св. Јован Дамаским, *Тачно изложење православној вери*, гл. 1, прев. С. Јакшић, изд. Луча, Никшић, стр. 35.

¹⁵ Светомир Бојанин, *Гордијев чвор младости*, изд. Манастир Ковиљ, Братство светог Симеона Мироточивог, Врњци — Ковиљ 2009, стр. 150.

¹⁶ Žan Pijaže, „Учење и развој“, *Когнитивни развој детета*, изд. Savez društva psihologa SR Srbije, Beograd, стр. 28. Упореди Светомир Бојанин, *Неуропсихологија развојног доба*, стр. 112: „у прве две године живота, које Пиаже види као једну целину, одређену активностима сензомоторних спрега. То је време, када се односи између детета које се нашло у свету и света предмета и других који га окружују, одвијали у оквиру сензомоторних могућности, размене потреба, интересовања и усмеравања креативних потреба ка спољашњем свету“.

¹⁷ Више о овоме видети Jean Piaget, „Le point de vue de Piaget“ *International Journal of Psychology*, (1968), 3, 4 стр. 281–299. Превод текста „Пиажеово гледиште“, *Когнитивни развој детета*, изд. Savez društva psihologa SR Srbije, Beograd, стр. 16–17.

¹⁸ Žan Pijaže, *Психологија интелигенције*, изд. Nolit, Beograd 1977, стр. 159.

ји¹⁹. Знак, за разлику од симбола, јесте једна опште орихваћена категорија, која је још удаљенија од субјекта и последица је „интерсубјективних односа који чине динамику социјалних односа и основу друштвености људског бића“²⁰.

Почетак логичког мишљења, према Пијажеовој теорији, може се сматрати *интуитивнио мишљење*²¹ или *иреоперативне мојућности*²² детета (5–6 године), које се карактеришу као интуитивнио мишљење. Основна карактеристика овог мишљења, према Пијажеу, јесте ослоњеност на непосредно опажање и недостатак реверзбилности²³. У овом периоду долази до напредовања уочавања структура и форми, као и боја. Дете у овом периоду на основу визуелних доживљаја схвата реалност око себе, без конкретних логичких операција. Само подражај чула омогућује перцепцију стварности и реакцију организма на спољашњост. Пример који се користи за илустрацију овог периода јесте следећи: ако би се пред дете поређало осам плочица црвене боје и ако би му било речено да испод њих поређа исте плочице плаве боје; дете би, на основу визуелног искуства, поставило исти број плочица испод²⁴. Дете у овом периоду настоји да развије функцију говора и да дефинише опажања појмовима, како би успело да се ослободи од потребе директног опажања. Други значајан истраживач когнитивног развоја Виготски за овај период закључује да „дете схвата свет као систем одвојених ствари и предмета“²⁵. Ово доба је период када дете почиње да се буди својом свесношћу, али још нема снаге да прихвати суровост логичне спољашње реалности. Период од 4–6 године је доба у сазревању детета које се карактерише као *дајковитио доба*. Дете, према Ђакому Дакуину, у овом периоду Бога идентификује са ликом младића Исуса, којег доживљава као савршеног, моћног, обожаваног, способног да магијским моћима доминира над догађајима²⁶. Деца у том периоду граде један однос са Богом који је подређен човеку, молитва има магијски карактер, јер се Богу обраћа са магијском надом узвраћања, које је увек повезано са материјалним ударјем. Религијски живот детета у том периоду своди се на једну „фантастичну дајку“.

Лоичко мишљење настаје између 7. и 11. године живота, када дете престаје да се директно ослања на чула и успева да помоћу појмова формира свој мисаони ток. Више нису потребни штапићи, плочице или зрна пасуља како би дете организовало своје мисаоне функције; оно сада почиње да оперише бројевима — појмовима. Пијаже примећује да дете у овом периоду почиње да оперише на објектима, али при томе није способно да оствари вербалне хипотезе²⁷. Дете у овом периоду успе-

¹⁹ Види Žan Pijaže, *Psihologija inteligencije*, изд. Nolit, Beograd 1977, стр. 160.

²⁰ Svetomir Bojanin, *Neuropsihologija razvojnog doba*, изд. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1985, стр. 121.

²¹ Žan Pijaže, *Psihologija inteligencije*, изд. Nolit, Beograd 1977, стр. 164.

²² Svetomir Bojanin, *Neuropsihologija razvojnog doba*, изд. Zavod za udžbenike i nastavna sredstv, Beograd 1985, стр. 122–123.

²³ Више о овоме види С. Бојанин, *Оишџа неуроисихолоџија*, изд. Zavod za udžbenike i nastavna sredstv, Beograd 1985, стр. 122.

²⁴ Види Svetomir Bojanin, *Neuropsihologija razvojnog doba*, стр.123. Упореди Žan Pijaže, *Psihologija inteligencije*, изд. Nolit, Beograd 1977, стр. 165: „Dve čašice A i A2 jednakog obima i dimenzija napunjene su istim brojem perli; dete se prethodno u to uverilo, jer je samo stavilo, recimo, tako što je jednom rukom ubacivalo jednu perlu u čašu A a istovremeno drugom u čašu A2. Posle toga, pošto se čaša A ostavi kao dokaz, sipa se sadržaj iz čaše A2 u čašu B drugačijeg oblika. Mališani od 4–5 godina tada zaključuju da se promenila količina perli, čak i kad su sigurni da ništa nije oduzeto niti dodato: ako je čaša B tanka i visoka, reći će da *ima više perli nego ranije zato što je viša*, ili da ih ima manje zato što je *tanja*“.

²⁵ Лав Виготски, *Проблеми развоја људске*, (сабрана дела III), изд. Завод за удбенике и наставна средства, Београд 1996, стр. 202.

²⁶ Đakomo Dakuino, *Religioznost i psihoanaliza*, изд. ПЛАТΩ, Beograd 2005, стр. 68–70.

²⁷ Види Žan Pijaže, „Učenje i razvoj“, *Kognitivni razvoj deteta*, изд. Savez društva psihologa SR Srbije, Beograd, стр. 28.

ва да открива узрочно-последичне односе међу стварима²⁸. Једна од главних особина овог мишљења је стицање способности формирања појмова конзервације целине. Пример којим Пијаже објашњава овај период јесте, када се „испитанику дају две куглице од теста да их обликује у облике, истих димензија и тежина, затим се преиначе једна од њих (у кобасицу, итд.). Потом се детету поставља питање да ли је остала иста количина теста, тежина и запремина (ова је измерена пресипањем у две чаше у којима се потапају објекти). Дакле, дете, почев од 7–8. година признаје да количина материје остаје неминовно иста, на основу већ описаних расуђивања поводом конзервације целине“²⁹. Задовољство откривања нових чињеница у односу међу предметима у његовом окружењу додатни су стимуланс за развој мишљења и истраживања. Дете у овом периоду фасцинирано је експериментима лабораторијског типа (свако од нас се сећа школских лабораторија хемије); када дете открива односе међу стварима уз могућност и потврђивања тог догађаја чулима³⁰. Дете у том узрасту настоји да цео свет прикаже рационално и емпиријски. У овом периоду оно развија посебан вид антропоморфизма, тако што Бога поима као старца на трону. За разлику од претходног периода, Бог је сада један старац на небу, док је раније био старац у једном дворцу, палати³¹. Дете постепено превазилази сопствену егоцентричност и развија осећај потребе за пријатељством са другим особама. У овој периоду појављује се религиозност у форми „анимизма“, где дете покушава да избегне непријатност страха од казне (одбацивање), а да постигне пријатност награде (друштва које га окружује). Поред постепеног развијања појмовног мишљења, код детета још није сазрео механизам адаптације на сурову логику, тако да је принуђено да синхронизује машту — фантазију и логичко мишљење, па се на месту магије (која је карактеристика ранијег периода) појављује феномен легенди. Дете усваја реалност спољашњости, а при томе настоји да очува и мистичну димензију кроз коју настоји да прилагоди спољашњу реалност сопственим потенцијалима и снагама. Од 8. па до 11. године период је када дете усваја категорије масе, тежине и запремине³².

Последња фаза сазревања детета је сазревање у апстрактном мишљењу, односно *формално оперативно мишљење*, које започиње од 11–15. године; односно, до краја живота. Развој конкретних операција у формалне операције праћено је сазревањем детета у дечака³³. Према Пијажеу, дете стиче једно базично искуство, знање, социјалну трансмисију-образовање, језичку трансмисију и емоционалну урав-

²⁸ Упореди Светомир Бојанин, *Тајна школе*, изд. Одбор за верску наставу Архиепископије београдско-карловачке, Београд 2011, стр. 86: „Уочавање разлика између све више предмета и појава, те препознавање њихових особености, постепено открива и отвореност ових појава и ствари према могућностима детета као и према његовим потребама. То уочавање врста предмета или појава увек даје одређено значење за оне који их опажају. Расуђивање које се ту јавља заснива се на доживљају да је свака појава последица неког узрока или узрок некој другој новој појави“.

²⁹ Žan Pijaže, *Психологија интелигенције*, изд. Nolit, Београд 1977, стр. 180–181.

³⁰ Види Žan Pijaže, „Учење и развој“, *Когнитивни развој детета*, изд. Savez društva psihologa SR Srbije, Београд, стр. 28–29: „У трећем стадијуму јављају се прве операције, али их ја зovem конкретним операцијама зато што оперишу на објектима али још увек не на вербално iskazanim операцијама. На пример, постоје операције класификовања сврставања у ред, стварања идеје броја, просторне и временске операције и све основне операције елементарне логике класа и односа, елементарне математике, елементарне геометрије па чак и елементарне физике“.

³¹ Више о овој теми види Đakomo Dakuino, *Религиозност и психоанализа*, изд. ПЛАТΩ, Београд 2005, стр. 68–70.

³² Више о психичком развоју овога периода видети Žan Pijaže, *Психологија интелигенције*, изд. Nolit, Београд 1977, стр. 181. Светомир Бојанин, *Неуропсихологија развојној году и у ошћини регулативни мейоу*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1985, стр. 124–128.

³³ Žan Pijaže, *Психологија интелигенције*, изд. Nolit, Београд 1977, стр. 181–182: „Formalno mišljenje se razvija u toku dečastva. Dečak je nasuprot detetu, ličnost koja razmišlja izvan sadašnjosti i koja izgrađuje teorije o svim stvarima, posebno uživajući u neaktuelnim posmatranjima“.

нотеженост која се зауставља проласком пубертета. Формалне операције, односно апстрактно мишљење, представљају крајњи домет когнитивног развоја човека. Дете у овом периоду, за разлику од претходног, више не формира појмове, него почиње да формира мишљење сходно појмовима. Мисао човека успева да открива односе међу појмовима, а да при томе нема чулне потврде реалности закључака. Мишљење у овој периоду добија нову структуру, која до тада није постојала. Према Пијажеу, дете има способност хипотетично дедуктивних операција, тако да може да мисли на основу категорија и хипотеза, неvezано за директно постојање објекта³⁴. Преадолесцент у том периоду почиње да мисаоно оперише и појмовима који имају апстрактне садржаје, као на пример: $x + y = 4$; све оне математичке операције које деца савлађују после петог разреда основне школе. Овде дете може да повезује представе Бога као оног који излази из категорија мисаоних процеса и тако превазилази сваки ум и разум.

Ово кратко излагање теорије когнитивног развоја данас је опште прихваћено у свету науке (психологије) и у друштву, а у прилог томе говори и тестирање деце при упису у школу, када се посматра и проверава степен когнитивне зрелости. Кад говоримо о когнитивним функцијама, говоримо о конкретним функцијама које се експериментално увек могу доказати, а њихово познавање од опште је користи.

Инфантилност као црквени проблем

Време у коме живи савремени човек испуњено је брзим ритмом, непрестаним трчањем, великом дозом стреса, неизвесности, а при томе човек има велику подршку технологије, која има задатак да му пружи лагоднији рад и коришћење слободног времена. После исцрпљујућег дана човек ће радије отићи у позориште, него ли што ће узети да чита Канта или Сартра. Радије прибегава сликовитој периодици и штампи, него читању научних студија и радова. Све ово указује на то да велика потрошња енергије и неадекватна надокнада, као и хронични душевни конфликти кроз које човек пролази, могу често имати за последицу да човек регредира на ниже ступњеве мишљења и понашања. Сваки вид ниског прага менталне зрелости уско је повезан и са моралном зрелошћу и моралним понашањем појединца; пример проблема које је имао св. Атанасије Велики са аријанцима. Аријанска јерес имала је два велика изазова за александријског јерарха; један је суочавање са самим учењем, док, са друге стране, постоји и проблем понашања следбеника Арија³⁵. Арије и његови следбеници нису могли прихватити трансцендентност рађања Сина од Оца. За њих је то представљало цепање и деобу Оца, што је било за Арија неприхватљиво и богохулно. Поред многих указивања св. Атанасија да не треба у категоријама људског рађања да поимају и рађање Сина од Оца,

³⁴ Више о овој види Пијаже, „Учење и развој“, *Когнитивни развој детета*, изд. Savez društva psihologa SR Бије, Београд, стр. 29.

³⁵ Класичан пример незрелог моралног понашања аријанаца јесу и клевете и оптужбе од стране Аријанаца против св. Атанасија Великог, описе тих клевета сусрећемо и у самим делима св. Атанасија. Види, св. Атанасије Велики, *Апологија против аријанаца*, гл. 63, изд. РГ 364А–В. Више о томе види Атанасије Јевтић, *Патрологија друк свеска*, изд. Хришћанска мисао, Београд 2004, стр. 35–40. Ratko Kovačević, Војана Кесман, „Компаративна анализа особина личности извршилаца сексуалних, имовинских и делката против живота и тела“, *Engrami* (2007) 29, 1–2, стр. 18: „Код делнквената који не манифестују симптоме психотиног поремећаја, делнквентно понашање проишља из интеракције њихових личности и околине. Због тога је разумљиво усмеравање пажње истраживача на структурне садржаје личности починиоца. Код наших испитаника се диференцирају неке црте личности као доминантне. То је пре свих инфантилност која је значајно заступљена у све три групе. Код извршилаца делката против живота и тела инфантилност је удружена са параноидношћу, а код имовинских делнквената са емоционалном нестабилношћу“.

аријанци то нису могли прихватити. Требало је да прође око 40 година, многи сабори и много дијалектике (умне вежбе) да би један део аријанске фракције (ими-аријанци) у време св. Василија Великог пришао Цркви. Аријанско схватање рађања Сина од Оца у антрополошким категоријама јасно указује на почетни степен логичког мишљења, када се код детета формирају појмови тесно повезани са чулним искуствима.

Човек услед наведених животних тешкоћа веома лако улази у стање когнитивне регресије — логике мишљења, па у неким случајевима и у потпуности престаје да оперише логичким и апстрактним мишљењем. Мишљење је присутно у духовном животу Цркве, али није од пресудног значја. Свака ова регресија је велики изазов и за пастирску психологију, јер може да представља опасност како по квалитет живота једне црквене заједнице, тако и по квалитет живота човека у црквеној заједници³⁶. Вера човека је смислени и животни пут, литургија је словесна служба, а за словесност неопходан је завидан степен менталне и душевне зрелости. Верски инфантилни живот проф. Јеротић описује као верску себичност човека кроз коју човек настоји да уцени Бога својом формом, делом или молитвом³⁷. Свака регресија на ниже ступњеве веома је лако уочљива у мишљењу и понашању људи. Пример за то јесте управо само богослужење, а превасходно св. Литургија, где може да се види присуство свих степена когнитивне зрелости. Литургија, по својој природи, јесте, пре свега, конституција Цркве која објављује Христову смрт и васкрсење, узноси хвалу Богу Оцу на дару Христа и целокупног домостроја, и као тело Христово партиципира Духом Светим, потврђује јединство са Христом, који је глава Цркве — кроз аскетско подвижнички живот са врхунцем у св. Тајни Евхаристије — причешћа телом и крвљу Христа³⁸. Ово је крајњи смисао Литургијског сабрања; и све видљиве форме из овог смисла произилазе, и свој садржај из овога смисла црпе. Ниским, логичким степеном размишљања човек се не дотиче смисла, него остаје на спољашњим формама као кључном догађају сабрања. Онај ко је досегао ментални степен зрелости когнитивних функција благодаћу Св. Духа, није роб форми, мртвог слова на папиру, него је у служби славословља живота и кроз св. Литургију проналази егзистенцијални одговор на своје питање живота и смрти. Недовољна зрелост ускраћује човеку могућности трагања за смислом, што у оквирима црквеног живота представља велико искушење. Живот у Цркви захтева високи степен душевне зрелости, на што указује и проф. Јеротић говорећи: „хришћанска религија је најузвишенија од свих религија света, са највећим захтевима које поставља вернику. Да би се уопште почели извршавати ови захтеви потребна је душевна зрелост верника“³⁹. Време у коме се Црква данас налази испуњено је многим скандалозним дешавањима, клеветањима и нападима на Цркву,

³⁶ Упореди Владета Јеротић, „Предговор“, *Исус и Фројд*, изд. Гутемберг галаксија, Београд 1998, стр. 13: „Слабост хришћанске религије данас у свету почива на слабом (неуротичним) хришћанима. Хришћанска религија је најузвишенија од свих религија света, са највећим захтевима које поставља вернику. Да би се уопште почели извршавати ови захтеви потребна је душевна зрелост верника“.

³⁷ Види Владета Јеротић, *Хришћанство и психолошки проблеми човека*, стр. 56.

³⁸ Види еп. Иринеј Буловић, „Предговор“, *На њују ка литургијском џрејороду*, том I, изд. Беседа, Нови Сад 2007, стр. 2: „Кад год је ова основна спасоносна блавест у хришћанској историји била занемарена или, штавише, заборављена; кад год је Црква, свесно или несвесно свођена на природну религију, било империјалну било националну или, као данас секуларизовано „хришћанство без Христа“; кад год је животворна благодатна сила свете Литургије доживљавана као магијски или религијски „обред“ који делује механички, споља ex opere operando, без нас, кад је год *учеише* у Литургији било замењивано *присуситвом* на њој, што је *contradictio in adiecto*, немислива у древној Цркви...“.

³⁹ Владета Јеротић, „Предговор“, *Исус и Фројд*, изд. Гутемберг галаксија, Београд 1998, стр. 13

испадима на богослужењима. Све то није ништа друго до груби показатељ недораслости за активни и смислени црквени живот, који треба да буде ништа друго до објава и пројава славе Логоса који се настанио међу нама. Сматрамо да је беспотребна свака друга анализа примера и случаја, јер се јасно и недвосмислено може приметити срж проблема.

Инфантилност из перспективе психоаналитичког гледишта отвара потпуно нови простор који превазилази оквира рада. Ото Фенихел, бавећи се проблемом мишљења, примећује да „треба потсетити да се, после успостављања мишљења као акције искуства, могу разликовати два типа мишљења: један који припрема акцију и други који долази на место акције. Прави је логичан и функционише у складу с принципом реалности; други је архаичан, деструктиван, магијски, и функционише у складу с принципом задовољства“⁴⁰. Проблем инфантилног мишљења за Фенихела јесте, пре свега, проблем што се претвара у сањарење, где постаје „пријатан супстрат мучне реалности“⁴¹. Из истог разлога из кога смо мимоишли степене развоја моралног мишљења, заобилазимо и психоаналитички приступ инфантилности у црквеном животу. Све наведено ставља академски свет богословља пред задатак да помогне Цркви у њеном старању за унапређење црквене просвете. Велика је потреба изналажења нових метода развијања свести у богословијама и на богословским факултетима, јер деца у школству треба да постану мислећи људи, а не складишта информација које остају неискоришћене. Став Виготског према коме учење формира развој, ставља све задужене за црквену просвету пред један велики изазов креирања црквеног образовног система⁴². Мислећи, психички зрео човек је онај који има снаге да мисли, уочава, закључује; наравно, неопходно је и знање конкретних чињеница и података да би се могло са њима мислити и оперисати. Непрестано трагање за смислом, који ће да испуњава наш живот лепотом Логоса, треба да постане приоритет целокупног живота и духовности, као што примећује и Старац Порфирије: „Наша је религија савршена, премудра; могли бисмо рећи — дубоко философска“.

Ово излагање завршио бих са пар мисли познатих савремених старца Пајсија и Порфирија, као метод који може да помогне на путу непрестаног превазилажења инфантилности. Једном приликом старац Пајсије прича:

„Много њих ми долазе у келију и говоре

– Помолите се да положим испит.

Не учи, а каже ми: *Помоћи ће ми Бој*,

– Само ти учи — кажем му, и моли се.

А он ће на то: Зашто зар Бог не може да ми помогне?

Односно, Бог треба да благослови његову лењост. Не може тако. Ако учи, али не може да упамти, Бог ће му помоћи. Постоје млади који не памте или не разумеју баш најбоље, али се труде. Таквима ће Бог помоћи и постају генијалци“⁴³

Старац Порфирије наставља у истом тону: „Зар да живите као ленштине? Заборавио сам да урадим то и то, на пример да закључам врата при изласку из собе. Шта значи *заборавио сам*? Има да се сетиш, има да пазиш! Насупрот томе, напор и

⁴⁰ Otto Fenichel, *Psihoanalitička teorija neuroza*, изд. Medicinska knjiga, Beograd — Zagreb 1961, стр. 173.

⁴¹ Otto Fenichel, *Psihoanalitička teorija neuroza*, стр. 174.

⁴² Упореди Ивана Лучић, „Одлике мишљења ученика на узрасту од 11. до 15. године“ *Педагошка стварност*, 55, 3–4, (2009), стр. 385: „Јасно је да, према Пијажеу, учење прати развој. Самим тим, не очекује се да настава „вуче“ развој, у смислу да изазива настанак нових структура. Код Виготског, тај однос је обрнут“.

⁴³ Старац Пајсије Светогорац, *С болом и љубављу савременом човеку*, изд. ман. Св. Првомученика и архиђакона Стефана, Врање 2004, стр. 259–260.

труд, покрет и акција су врлине. Телесни труд је подвиг, духовни подвиг. Што сте више лакомислени то ћете се више мучити. И обрнуто, што сте побожнији и пажљивији то сте срећнији⁴⁴.

Закључак

Процес одрастања јесте један животни процес кроз који пролази сваки човек током живота. Квалитет живота битно зависи од степена зрелости личности, а когнитивни степени само су један сегмент кроз који се појављује општа зрелост људске личности. Човек сходно својим его-капацитетима успева да партиципира у реалности, а кроз своју когнитивну зрелост изражава способност поимања ствари и потенцијале ега. Брига Цркве за духовни живот човека неодвојива је од душевног сазревања, па самим тим и когнитивних способности. Задатак теологије јесте да гради мостове сарадње са модерним наукама хуманистичке оријентације, како би помогла човеку у његовом остварењу. Неоспорно је да је квалитет живота појединца, а самим тим и заједнице у којој се појединац налази, уско везан за његову способност за партиципирањем. Квалитет живота заједнице уско је повезан и са (не) способностима и настојатеља-свештенослужитеља. Сваки вид доприноса у сазревању кандидата, који се спремају за свештеничку службу и пастирски рад у Цркви, од фундаменталног је значаја. Познавање когнитивног сазревања човека од великог је значаја, јер преко спознаје когнитивних регресија можемо говорити и о дубоким душевним потешкоћама које, благовременим учовањем и адекватном терапијом, могу бити саниране и, самим тим, може да се помогне човеку у напредовању у узрастању у меру раста Христовога.

Abstract: The main objective of this paper is to point out the threat infantile thought poses to Church life. The method employed in the work is the exposition of the cognitive maturation process according to Piaget's theory. Personal maturation is prominent in the texts of the Bible as well as in the Holy Fathers of the Church. Development of thought and speech is a segment of human growth; this is clearly observed by the Apostle Paul. Jean Piaget set the foundation for the inquiry into human cognitive development in modern psychology. Piaget's psychology of intelligence becomes a model for the observation of humans, and the stages through which humans gradually grow from childhood to mature thought and language. It is pointed out that Christian life requires constant effort of maturation of the whole personality, including, therefore, cognitive faculties. The danger of any kind of regression is specified, as a consequence of the modern way of living and the inability to respond to contemporary challenges. Cognitive regression is followed by total regression, including moral regression; this is exposed in the example of Arianism in the Church history.

Key terms: infantility; thought; language; spiritual life; sensorimotor thinking; logical thinking; formal-operational thinking; meaning of life

⁴⁴ Старац Порфирије, *Живот и поуке старца Порфирија Кавсокаливијта*, изд. Беседа, Нови Сад 2005., стр.302